

heli kopter

MAJ 2009 · MUSEET PSYKIATRISK HOSPITAL I ÅRHUS

SÆRUDSTILLING

**MARTIN
STENTEBJERG**

LÆS SIDE 3

**EUROPÆISKE
FORBINDELSER**

LÆS SIDE 6-7

**ÅRSMØDE:
DANMARKS
PSYKIATRIHISTORISKE
SAMLINGER**

LÆS SIDE 8

**SELMERS
BIBLIOTEK**

LÆS SIDE 4-5

Udgivet af:

MUSEET

PSYKIATRISK HOSPITAL

I ÅRHUS

Skovagervej 2

8240 Risskov

Telefon 77 89 36 80

E-mail

mail@museum-psyk.dk

Hjemmeside

www.museum-psyk.dk

Redaktion

Mia Lejsted og

Eddie Danielsen

Lay-out, sats og repro

Lars Max

Fotos

Museets arkiv

Helle Lorenzen

Nils Jepsen

Tryk

Eget tryk

Medlemsblad for

Museets Venner

Løssalgpris kr. 20,-

**PROTEKTOR
FOR MUSEET
PER KIRKEBY**

Ovartaci i nye eksponeringer – børn og unge på Museet – og frivillige hænder...

Der er nu gået en rum tid, siden den seneste udgave af Helikopter kom på gaden. Skrive- og udgivelsesarbejdet har været koncentreret om en rigt illustreret årbog (130 sider), der dækker de seneste 4 år af Museets historie – og dette naturligvis ved siden af de mange andre opgaver, der knytter sig til en arbejdsplads generelt og til museumsdrift og udvikling specielt. Bogen var vigtig at få skrevet som et fint stykke dokumentation og et godt overblik over begivenheder, nye og gamle historier, bekymringer, begejstring og tanker.

Dette forår har der glædeligt været meget interesse omkring Ovartaci, som bogstaveligt talt er blevet eksponeret i nye og forskellige sammenhænge – senest her i maj måned som scenekunst på EntréScenen i Århus. Endvidere har vi lånt værker ud til andre museer; til en særudstilling på Gaia Museet i Randers, til udstillingen "Rod i Naturen" på Silkeborg Bad, og fra d. 22. maj er det muligt at se 3 værker af Ovartaci i udstillingen "Happy Birthday" på Aros.

Opmærksomhed har vi tillige opnået omkring vores tilbud til børn og unge. Vi har i det seneste års tid haft mange besøg af skoleklasser og andre børnegrupper i Museet og BørneAtelieret – og det er en lige stor glæde og tilfredsstillelse, hver gang vi siger farvel til en gruppe efter gode oplevelser og med forhåbninger om, at de har fået noget væsentligt med sig hjem. Vi har fået mange meget positive tilkendegivelser fra børn, lærere og pædagoger, og roserne handler ofte om god strukturering, kvalitet og nytænkning. Men netop i skrivende stund arbejder vi ihærdigt for at kunne videreføre dette projekt. Skoletjenesten – og herunder BørneAtelieret – er et projekt bestående af flere mindre programmer, men samlet set skal de finansieres uden for Museets økonomi. Det er ganske simpelt det økonomiske fundament, vi konstant kæmper for at få rejst gennem adskillige fondsansøgninger. Vi håber, det må lykkes, så succes'en kan fortsættes.

Jeg vil slutte med en efterlysning. Vi søger generelt personer, der har lyst og overskud til eventuelt at give en hånd med i arbejdet. Vi har bl.a. brug for vagter til Museumsbutikken – især i weekender, hvor blot en eller to dage om måneden vil være en stor hjælp. Så har du lyst til at tage godt imod vores museumsgæster og få et indblik i Museets verden, så er du meget velkommen til at kontakte os. Og er du en engageret person, som kan møde museumsgæsterne, hvor de er, og har du evner og lyst til ved rundvisninger at formidle historien, der knytter sig til hospitalet samt vores udstillinger af kunst, så hører vi meget gerne fra dig.

Med ønsket om en god sommer.

“BROKEN IMAGES” – Udstilling af Martin Stentebjerg

Udstillingsperiode:
Fredag den 15. maj
til tirsdag den 21. juli

af Mia Lejsted

Forfølges titlen, er der tale om brudte eller ituslåede malerier, man kunne endog gå så langt som til i flere tilfælde at kalde dem eksplosionsagtige.

Der er bogstaveligt talt en splintret effekt i flere af værkerne, og det uanset om de er opbygget delvist som mosaikker af bemalede glasstykker og spejlglas, eller de er skabt som rene malerier.

Martin Stentebjerg benytter sig af en vekslen mellem frit svævende pletter og løse strøg. I nogle af værkerne samler prikker og strøg sig til en form – et landskab, blomster der stråler fra de små spejlstykker eller et motiv af hav og kystlinie – andre af værkerne forbliver overvejende i den abstrakte skala, løsere eller tættere sammensat, og her kommer den eksplosive oplevelse passende i spil. Man kan sagtens forestille sig, at udgangspunktet har været et helt og definérbart emne, der er blevet udsat for en påvirkning, der således har splintret emnet i mange stykker. Det er som et af principperne fra den atomare verden: uanset om der er tale om fission eller fusion, så frigøres der energi. Sådan er det tilsva-

rende i Stentebjergs værker – der er et sandt mylder og udstråling af energi.

Energien i værkerne kommer endvidere af kontrasten imellem eksempelvis de hårde og rene kanter fra mosaikfelterne og blødheden i de malede flader. Og blødheden i maleteknikken har Stentebjerg desuden afsondret og anvendt alene i enkelte værker – i eksempelvis et meditationsagtigt landskab af lys og klare farver.

Og endelig er der jo en ekstra kraft i den bevidste leg med lyset, der kastes tilbage af spejlstykkerne. Stykkerne skinner og glimter og spejler rummets elementer – det vil sige, at maleriet tager omgivelserne til sig

og sender dem ud påny. Det samme gør sig gældende i Stentebjergs udendørs glasskulpturer, der ændrer karakter efter vejr og lysintensitet på dagen. Stentebjerg viser en af sine glasskulpturer på plænen foran Museet som en del af udstillingen.

Idéen med mosaikstykkerne – en lille brik af det hele billede – har Stentebjerg taget med over i formen af værket som sådan. Han går i enkelte tilfælde bort fra den mere traditionelle firkantede udgave af et typisk maleri og over til en asymmetrisk størrelse med flere sider. En forstørret brik med en egen lille motivverden. En lidt munter og fin idé, der således lader værket med en ny symbolik.

AF ANDERS MORTENSEN

FOTO: HELLE LORENZEN

DET GAMLE BIBLIOTEKS HISTORIE

Der er fire kilder til det, der af eftertiden er blevet betegnet som Selmers bibliotek på Risskov: Besøg i udlandet, eksempelvis hans udlandsrejse i 1847-48, hvor Harald Selmer besøgte en række asyl- og universitetsbyer, gaver fra venner og kolleger, private indkøb, samt i mindre omfang Selmers eget forfatterskab.

– Bogsamlingens oprindelse er altså usikker – den skyldes ikke en bestemt årsag, og havde ikke noget klart formål fra begyndelsen af Selmers karriere.

Vi ved imidlertid, at samlingen oprindeligt har tilhørt Selmer privat. Selmer testamenterede den til hospitalet ved sin død, således at den forblev en del af hospitalets inventar, som det oprindeligt må have været ment, både fra Selmers og fra statens side i følge programmet for opførelsen af Helbredelsesanstalten for Sindssyge i Nørrejylland, der var forfattet af Selmer selv. Heri kan man læse om planerne for etablering af et videnskabeligt bibliotek ved hospitalet.

Indholdet i Selmers bibliotek:

Der er repræsenteret mange individuelle forfatterskaber og etablerede psykiatriske skoler i Selmers bogsamling, men alle forfatterne er læger, som for eksempel psykikerne og somatikerne i Tyskland, oplysningstidens og rationalismens læger fra Frankrig, og empiristerne fra England. Men hovedvægten ligger på

tysk og fransk litteratur fra perioden efter 1789.

Selmers bibliotek er i år 157 år gammelt, hvis man regner fra åbningen af Risskov i 1852; men mange af bøgerne i bogsamlingen er langt ældre. Således er den ældste bog fra 1668 og de yngste er fra 1880-81, dvs. et par år efter Selmers død i 1879.

Derimod er det langt fra alle Selmers egne 57 videnskabelige arbejder, der især er fra perioden indtil 1852, der findes i hans eget bibliotek. Her må man lede andre steder, for eksempel i forskningsbibliotekets ordinære samlinger.

Biblioteket i tal:

Det er uklart, hvornår Selmer begynder at indkøbe bøger til sin bogsamling. Selmer levede fra 1814-79. Der er registeret en bog, der stammer fra 1600-tallet (1668), og der er cirka 15 fra perioden 1789-1800. Ligeledes er der indkøbt cirka 15 titler fra perioden 1877-81, der er årstallet for den sidst indkøbte bog ifølge et katalog, der blev udarbejdet af reservelæge

Helweg i 1882. I alt var samlingen på 400 bind og 222 hæfter.

Selmer begyndte sin virksomhed i Aarhus i 1852 og afsluttede sit virke 1878. Det er i denne periode at hovedtilvæksten til hans bibliotek har fundet sted, afsluttende med en enkelt nyerhvervelse så sent som i 1881.

Selmers forfatterskab:

Selv om Selmer først overdrager sin bogsamling til hospitalet ved sin død i 1879, er hans eget forfatterskab kun sparsomt repræsenteret i samlingen, man må derfor søge efter hans forfatterskab i Forskningsbibliotekets samlinger. Der findes kun en håndskrevet kopi, det vil sige kun ét manuskript bevaret af alle Selmers videnskabelige arbejder i hospitalets samlinger.

Selmer var især aktiv som skribent i perioden frem til 1852, herefter klinger hans litterære flid ud som følge af hans store arbejdsbyrde på hospitalet.

Det lægevidenskabelige bibliotek:

Det lægevidenskabelige bibliotek var i gamle dage på Risskov synonymt eller identisk med Selmers bogsamling, lige så længe han var overlæge på stedet.

Det videnskabelige bibliotek på Risskov er delt i to af historiske grunde, nemlig i henholdsvis Selmers historiske bogsamling og Forskningsbibliotekets samlinger. Når det er muligt at skelne mellem Selmers egne bøger og Forskningsbibliotekets samlinger, skyldes det, at der i Selmers testamente findes en præcis angivelse af hvilke bøger og tidsskrifter, han testamente-rede til hospitalet ved sin død.

Bibliotekernes struktur på Risskov:

Der er en tostrengt biblioteksstruktur på Risskov, idet der altid har været to biblioteker, et for patienter og et for læger. Dette går tilbage til Risskavs start i 1852.

På den ene side havde man Morskabsbiblioteket for patienter, og på den anden side havde man den videnskabelige bogsamling, herunder Selmer-samlingen. Denne struktur opretholdes helt frem til nutiden, hvor det på den ene side er det kommunale bibliotek, Psyk. Info, der er en videreførelse af det oprindelige morskabsbibliotek, og på den anden side er der Forskningsbiblioteket, der den dag i dag hører under Statsbiblioteket og er et institutbibliotek for læger.

Patientbiblioteket, det såkaldte Morskabsbiblioteks historie er der redegjort for i en lille bog af Johannes Nielsen og Peter Bryd Pedersen fra 1996.

Morskabsbiblioteket blev flittigt benyttet i de første 50 år efter hospitalets åbning i 1852.

I følge den af Selmer udarbejdede plan for en dåreanstalt ved Aarhus, var der ikke i planen redegjort for det, vi på nudansk kalder en ergoterapi: I stedet måtte Morskabsbiblioteket gøre det ud for den del af arbejdet med patienterne, der vedrørte deres intellektuelle sysselsætning. Det indeholdt da også noder og skuespil, som de mere friske patienter kunne have glæde af at beskæftige sig med. Således udgav hospitalet et blad, der hed Jyske Asyls Aftenlæsning, der redegjorde for og beskrev patienternes arbejde med musik og teater i deres fritid. Der er overleveret en del patienttegninger, der er fundet i de gamle journaler, men kun få malerier fra 1800-tallet. De få, der er, skyldes at nogle kunstmalerere har været indlagt på hospitalet.

Bevillingerne til ny litteratur varierede i hospitalets første tid mellem 80-100 rigsdaler årligt til den videnskabelige bogsamling og op til 250 rigsdaler årligt, der bevilgedes til Morskabsbiblioteket.

Det videnskabelige bibliotek indeholder hovedsageligt tre grupper littera-

Harald Selmer

tur, nemlig om juridiske, filosofiske og psykiatriske emner, herunder byggeplaner og arkitektoniske redegørelser, medens samlingen kun indeholder få teologiske skrifter. Biblioteket er således spredt emnemæssigt og indeholder både danske og fremmedsprogede bøger og artikler.

Selmer og teologien

Selmers samling indeholder kun få teologiske værker. Selmer synes ikke at interessere sig for teologisk litteratur, eller for litteratur om sammenhængen mellem teologi og psykiatri, selv om det ny hospital fra 1852 var indrettet både med en fungerende kirke og tilhørende kirkegård. Det er for øvrigt heller ikke sådan, at man i dagligdagen på hospitalet har mærket et nært samarbejde mellem lægen og præsten. Således er der i hospitalets journaler, på Selmers tid ikke indført materiale af teologisk relevans, men kun af psykiatrisk værdi. Man mærker således ingen eller kun ringe teologisk påvirkning af patienterne på hospitalet.

Ligeledes findes der ikke mange teologiske skrifter i Hospitalets to biblioteker. Man har sikkert skulle henvende sig direkte til præsten for at låne en bog, hvis man har villet læse religiøs litteratur på stuen.

Nu om stunder er de to biblioteker på Risskov offentligt tilgængelige, og Psyk Info. kommer jævnligt rundt på alle hospitalets afdelinger.

EUROPÆISKE FORBINDELSER

Constantin Hansen: "Et selskab af danske kunstnere i Rom", 1837.

■ At bevæge sig gennem sin europæiske rejse, at bevæges gennem rejsen, at inspireres. Et berømt dansk guldaldermaleri, som tillige samler nogle af periodens kendteste kunstnere som motiv er Constantin Hansens: "Et selskab af danske kunstnere i Rom" fra 1837. Maleriet foreviger blandt andre de navnkundige guldaldermalere Martinus Rørbye og Jørgen Sonne på visit hos arkitekten Michael Gottlieb Bindesbøll i hans lejlighed i Rom.

AF EDDIE DANIELSEN

Forbindelsen til vores lille beretning om vores egen europæiske rejse er den, at Bindesbøll overtager hvervet som arkitekt på Helbredelsesanstalten i Risskov i 1850 og dermed bevæger sig ind i Hospitalets og Museets "nærhistorie".

I 1837 ser vi ham imidlertid skødesløst henslængt på gulvet i sin romerske hybel, ikklædt tyrkisk fez som det synlige symbol på hans nyligt overståede dannelsesrejse til Grækenland og Tyrkiet, hvor han har udlevet sin optagethed af antikens kulturarv, kunst og arkitektur. Dette er ikke en gruppe rygsækrejsende, som hænger ud på deres yndlingsspot på Bali eller Great Barrier Reef i Australien, måske indtagende lidt sjov tobak, og alvoren i rejsens projekt forekommer noget mere tyngende hos vores venner i 1837. Analogien er alligevel ikke helt ved siden af: At bevæge sig for at bevæges –

At bevæge sin verden et lille nøk og at virkeliggøre sin inspiration og vision i et projekt, som er udgangspunkt og formål i ét. Det er også, hvad sindssygelægen og pioneren Harald Selmer ti år senere sætter sig for gennem sin rejse ud i Europa i vinteren 1947-48 for at samle viden og indtryk til udformningen af den moderne helbredelsesanstalt i Risskov ved Århus, som han var blevet givet ansvaret for i 1847.

En mere beskeden mental og fysisk dannelsesrejse:

I foråret 2008 tog vi her på Museet i Risskov det initiativ at kontakte en række af de væsentligste psykiatriske historiske samlinger og samlinger af kunst, skabt af psykisk syge, også kaldet L'art brut, eller rå kunst. Formålet var at gøre opmærksom på, hvem vi er, og hvad vi står for og sende et signal om, at vi var interes-

serede i samarbejde i bredeste forstand. Det kunne være i form af vandrestillinger, webbaseret fælles materiale eller andre projekter. Vi ville gerne ud i Europa, være mere synlige, og vi mener naturligvis også selv, at vi har meget at byde på som et levende og anderledes museum med væsentlige samlinger, både hvad angår kunst og psykiatrhistorie.

Som sagt – vi mangler ikke selvbevidsthed på vores lille museum, alligevel var det lidt overraskende, at reaktionen kom så hurtigt. Allerede efter kort tid fik vi en henvendelse fra Museum Dr. Guislain i Gent i Belgien, måske Europas væsentligste psykiatrhistoriske museum. Museet er begunstiget af et særdeles substantielt budget, som danner basis for en stor stab. De forespurgte entusiastisk, om vi på Museet var interesserede i at indtræde som medarrangører i et multilateralt, musealt projekt, som var i ansøgningsfasen til støtte fra EU-midler. Det drejede sig om en ny fase af et treårigt projekt, som i forvejen var støttet. Nu skulle det videreføres, og der kom vi så ind i billedet. Fristen til deadline var bekymrende kort, men listen over de øvrige partnere var så imponerende, at det ikke tog os mange overvejelser at sige ja. De andre partnere var, blandt andre: "Het Dolhuys" i Haarlem, en smuk gammel by ca. 20 minutters kørsel fra Amsterdam. Den psykiatrhistoriske udstilling her er meget velgennemtænkt med nogle interessante vinkler på historien, og med stor vægt på iscenesættelse af rummene med lyssætning og rumligt forløb. Herudover kan vi nævne Sammlung Prinzhorn i Heidelberg, en af Europas største samlinger af L'art brut. En anden deltager, som meldte sig under fanerne i slutfasen var Wellcome Collection i London, som er del af The Wellcome Trust – en stor engelsk fond, som bl.a støtter forskning i biomedicin og medicin-

Gottlieb Bindesböll, vores hospitalsarkitekt. Stik efter portræt af Constantin Hansen.

historie. Alt i alt følte vi os nærmest som Klodshans på vej til prinsessen og det halve kongerige.

Dette var startskuddet til en hektisk periode. For os på Museet, som jo er personale- og ressourcemæssigt ret små, var det ikke i sig selv noget nyt at søge fondsmidler regionalt og nationalt; men dette var en ganske anden sag. Alene det at sætte sig ind i den særegne sprogbrug i et besynderligt euro-lingo i alenlange vejledninger var en opgave for sig. Samtidig skulle Museet på ganske kort tid på det nærmeste redefinere og genopfinde sig selv i en europæisk sammenhæng. Hvem er vi, hvad gør vi, hvordan gør vi det? og væsentligst: hvad ville vi gerne gøre, hvis mulighederne for udvikling og synliggørelse forøges gennem tilførsel af nye midler i et nyt forum? Processen var som at være til skriftlig eksamen igen med 12 minutter til aflevering, og det er lige gået op dig, hvad spørgsmål 2 og 3 egentlig drejer sig om: en dobbelt følelse af lysende åbenbaring og galopperende panik. En anden sag er selve formalia. En mængde dokumentation, som skal være udfyldt på en meget specifik facon og underskrevet af de rette partnere det rette sted og samlet af koordinatoren, i dette tilfælde heldigvis museet i Gent, som havde erfaring og stab til formålet. Næsten naturligt afsluttedes forløbet da også

i mildt kaos med vigtige formularer, som måtte faxes mellem partnerne et døgn efter ultimativt sidste deadline efter diverse misforståelser og divergerende tolkninger af juridiske formuleringer. Så kunne der pustes ud efter halvanden måned af denne karakter, da projektbeskrivelsen forlod Gent med kurs mod Bruxelles i sidste sekund, men rettidigt!

– Indtil en mail kort tid efter, mens man stadig soler sig i veludført gerning, og så bliver opfordret til at deltage i endnu en ansøgningsfase til endnu et igangværende europæisk projekt med en endnu kortere frist til deadline, og det hele starter forfra igen!

Denne gang hed det "Grundtvig Multilateral Project: Lifelong Learning", og naturligvis kunne vi ikke sidde denne opfordring overhørig i Grundtvigs hjemland, hvor projektet: "Læren for livet" er indgrave-ret i vores socialdemokratiske rygmarv og salmistens skægindrammede, bistre ansigtstræk er et centralt element i kulturarven. Altså: På den igen i et forløb, der, trods traumatiske mindelser om det første, fik en blidere landing.

Denne beskrivelse til trods overgår følelsen af små åbenbaringer og ny indsigt i både vores egen og europæisk identitet langt de mere pinefulde aspekter af det foreløbige samarbejde. Vi har på Museet kunnet spejle os i nogle europæiske samlinger, der på flere felter er mere ressourcestærke og indgår i en anden kulturel kontekst end vores egen. Vi har fået ny inspiration og en stærk motivation til at arbejde videre med vores formidling og udstilling, og vi har først og sidst fået et netværk, som åbner op for samarbejde, og som vi vil kunne have nytte og glæde af, uanset om vi opnår den ansøgte støtte til de fælles projekter. Vi har bevæget os – vi er blevet bevæget – og vi vil gerne bevæge vores verden et lille nøk.

helikopter

ÅRSMØDE I DANMARKS PSYKIATRIHISTORISKE SAMLINGER

Den 24. april 2009 havde vi på Museet fornøjelsen af at have værtsskabet for de psykiatrihistoriske samlings årlige møde. Dette er et hverv, som går på skift mellem samlingsne, og nu var det altså blevet Museets tur. Der er i alt 9 samlings, som deltager i netværket, og samarbejdet har uformel karakter. Det er imidlertid væsentligt, at vi løbende opdaterer hinanden indbyrdes med udviklingen og aktiviteterne rundt om i landet, og fremmødet og repræsentationen var bred.

Når man ser sig omkring i landet, er tendensen, at samlingsernes ve og vel i betydeligt omfang varetages af entusiastiske frivillige, for en dels vedkommende pensioneret perso-

nale, og der er grund til at være taknemmelig for, at der er kræfter, der arbejder for oplysning om og bevarelse af denne del af kulturarven.

Samlingerne har, som i Risskov, deres naturlige oprindelse i anstalterne/de psykiatriske hospitaler, og for visses vedkommende har eksistensen til tider været noget omtumlet på grund af funktionstømning og strukturændringer på psykiatriområdet. Imidlertid var indtrykket af deltagernes beretning denne gang overvejende positivt, og for flere samlings vedkommende var nye tiltag, både hvad fysiske rammer og det indholdsmæssige angår, undervejs.

Museets program for dagen indeholdt, foruden oplæg, en

guidet vandring i Hospitalsparken og omkring de gamle bygninger i et strålende solskinsvejr, hvilket illustrationerne dokumenterer.

MEDLEMSFORDELE OG TILMELDING

Som medlem af Museets Venner støtter du Museets arbejde samtidig med, at du får en række medlemsfordele.

- Dit medlemskort giver fri adgang hele året og ret til at medtage en voksen ledsager (børn til og med 15 år har gratis adgang)
- Du får magasinet Helikopter tilsendt med artikler og omtale af arrangementer
- Du får 10% rabat på køb af

bøger, postkort og plakater i Museumsbutikken

- Du modtager Invitation til arrangementer og ferniseringer

Medlemskab enkeltperson kr. 200,-

Medlemskab pensionister og unge under uddannelse kr. 150,-

Virksomheder og institutioner kr. 1200,-

Du kan tilmelde dig ved at sende et brev med navn, adresse eller evt. en e-mail til mail@museum-psyk.dk, eller skrive til:

Museet, Psykiatrisk Hospital, Skovagervej 2, 8240 Risskov,

Mærk venligst brev eller e-mail: *Vennekreds*